

pagesos anomenen *fer deu-hores*), però tot servint alhora el sentit inicial, i llavors seguí dient-se *dinar* per al 'desdejuni' i l'altre es distingia com *dinar major*: «lo golós, sens vergonya, se convidarà ell mateix a vostra casa --- e per bé que haja menjat, tostempes se clamarà que no pot menjar --- e clamar-s'a que no ha pogut acabar mig pa; serà *dinat* de matí, e haurà menjat fins als huyls, e clamar-s'a que no pot menjar a *dinar major*; haurà lo ventre ple, e replè, e dirà que en res no troba sabor; menjarà lo dia aytantes vegades ---», Eiximenis (*Terç* III, 209.17-26). En una altra forma d'etapa intermèdia *dinar-se* ha passat ja a 'fer deu-hores' amb un petit pisolabis, en llevar-se (designat amb el mossarabisme o aragonesisme *almorzar*) i *berenar* a migdia: «les gens han dit --- ¿per què no almorzaríem per lo matí, e beure un poch, e après, hora de tèrcia, que-ns *dinàssem*, e quan vindrie al mig jorn que berenàssem, e puix sopar al vespre?», StVicentF (*Sermons* I, 219.15).

Ja es veu, doncs, com s'encarrilà l'evolució del significat, que fou també paral·lela en les llengües germanes: per al francès precisa el canvi d'horari Wartburg (*FEW* III, 94-6): a l'Edat Mitjana a les 9, a principi del S. XVI s'acosta a les 10, un segle més tard, entre 11 i 12; però, com és sabut, allà (i en anglès *dinner*, manlleu francès) l'evolució retardatària va molt més enllà, i des de mj. S. XIX s'arriba cap a les 6 de la tarda (i *dîner* vol dir 'sopar').

En la ll. d'oc antiga també es va posar en marxa, tot seguit, aquesta evolució semàntica, i ja en el S. XIII s'aplica tant a l'àpat de migdia com al de primera hora; les dues formes fonètiques i els dos sentits coexisteixen en el *Jaufré*, de manera que s'hi troba tant la pronúncia plena i etimològica amb *sn* com la reducció a *-n-* (amb la sonora z emmudida davant la nasal sonora i darrere *i*), i sembla que les dues variants tendeixin a trobar-se l'una en un dels sentits i la més plena en el significat més etimològic: ¹ el *disnar* es fa «a tèrcia» (o sigui a les 9): «et aïssi él s'en es anatz / tro que fo ora de *disnar*, / aïssi con tèrcia dec sonar», v. 4178; amb esment de la mateixa hora: «*disnatz-vos* am me», v. 4205; però en el v. 4474 es parla de fer-hi després la migdiada un que a la nit no ha dormit (per tant es tracta de l'àpat de les 12), i llavors apareix la forma més desgastada: «Séiner, *dinatz-vos*-n'etz oïmais --- / e pausarets-vos, que, so cre, / non avetz uei gaire pausat», v. 4474. No caldrà insistir gaire més en una evolució de sentit ja clara i ben establerta, i donaré altres cites catalanes utilitzables també per a això, però fixant-nos des d'ara en l'aspecte de la forma.

La forma amb *-s-* la tenim en català en els docs. del S. XIII i de 1416 que cita *AlcM*; així mateix en la versió dos-centista dels *Usatges*: «con degen mençar que fassen cornar, que tots, uns e altres, vingessen *disnar*» (*NCl.*, 123). I no és la única forma que mostra un grup de consonants que prolonga el nexa originari *-sj'n-*. Car en el Rosselló en trobem moltes on hi ha *-gn-* o *-tn-* o simplement *-nn-*: ço que mostra un grup un poc vacil·lant en el detall, però com veiem per

les variants *-tn-* i *-nn-*, en el *-gn-* no es tracta en tot cas de *ŋ* (fr. *gn*, cast. *ñ*), sinó potser *gn̄*, potser *gn* oclusiva (o *ŋn*): en les *VidesR* tenim *dítmar(-se)* en els f^o 77v2, 78r1, 50v2, 169r1, 207r2, amb *-nn-* en 184r1, 189r1, i també en els 207r2, 77v2, 78r1: «ço fo ora passada de *dítmar*, él dix --- *dinnem-nos*, per sò que no-ns lassem en la via --- que-s *dinnessen* --- con passés la ora de *disnar* --- consentí que-s *dinnàs* ---» (trad. *sumamus cibum* de l'original, 208.12).

L'*InvLC* aplega 9 testimonis documentals ross. de *dinnar* (sigui refl. o intr.), des de 1279 a 1377, i el més antic apareix amb la grafia *dignar* en data tan reculada com 1165: «totam ipsam albergam et totum *dignar* quod recipio». ² Ja aquesta abundor en documentació tan arcaica bastaria per demostrar l'absurditat dels qui han suposat que el mot català és manlevat del francès o del gal·lo-romànic, i més essent amb tantes variants fonètiques del grup originari *-sj'n-*. Veg. encara altres testimonis ross. de *-nn-*: «ordinació del *dinnar* dels maestres» (trad. *magistris operantibus de petra et calce*) en doc. ross. de 1279 (RLR IV, 360), i avui això resta la forma usual encara en el Capcir, on l'anoto a Font-rabiosa i «cada dia dòrmi en *'ven(t) dinnàs*» a Formiguera (1960).

D'altra banda, però, el consonantisme pur *-sn-* es manté fins avui vigent a Ribagorça: «ya has *diznáu?*» li preguntaven al meu companyant de Llaguarres (1957); recordo haver-ho sentit en la baixa comarca (a Açanui); a Benasc ho recull Ferraz, i pujant a la Renclusa el meu guia muntanyenc i dialectant, tot designant-me un redós, m'aconsellava «ací mismo podem *dizná*» (1965). El grup de *-s-* + consonant sonora tendeix pertot a vocalitzar-se en *i* (i si precedeix una *-i-* això és l'antesala de la desaparició total), *Esna* > *Eina*, *Asnet* > *Ainet*, *Rosne* > *Roine*, ROSINARE > *roine(ja)r*, ASINARIUS > cogn. *Ainer*, i no parlem ja de *almoïna*, *mainada*, *amainar*, *mai no*, etc.; tendència tant o més forta en llengua d'oc que en català, però fins allí i tot es manté fins avui *disnà* en parlars alpins (*disnà* Alta-Ubaye) i gascons, i resta *disnà* i *après-disnà* en bearnès.

La construcció bàsica històricament fou la reflexiva, de què ja hem vist moltes proves en català antic i és la que cal esperar donat el sentit de 'desdejunar-se'. Més en trobem pertot: «havia guanyats dos pans al forn: la un pa vené, per ço que-n compràs vi; l'altre se retench per ço que *se-n dinàs*», Llull (*Merav.*, *NCl.* IV, 49); «que-ls donàs algun diner on poguessen comprar vianda, de què-s *dinassen*», id. (*Blanq.*, *NCl.* I, 102.16); «quan tu *te dines*, o menjes carn o gallina o capons», StVicentF (*Serm.* I, 150.16; també I, 217.8 i la cita supra); «ne acullissen negun ciutadà: que si no era *dinat* que no-s *dinàs*, e si era *dinat* que se n'anàs», doc. mall. de c. 1451 (Quadrado, *Forenses* y C., 145); «per viure cast / les disciplines / e, com *te dines*, / pa y aygua usa, / fin vi refusa / ---», JRoig (*Spill*, v. 10122); «yo us prech que *us dineu* huy ab mi», JoMartorell (Ag. I, 188), «après que Tirant fon *dinat*, se *dinà* l'Emperador ab tots los altres, cascú assegut per orde, segons lo grau qui era» id. (III,